

GÖRAN KARLSSON 1917–2003

Abo Akademin suomen kielen ja kirjallisuuden professori emeritus Göran Johannes Karlsson kuoli 11. syyskuuta 2003. Hän oli syntynyt Paraisilla 12. heinäkuuta 1917 ja kirjoitti ylioppilaaksi 16-vuotiaana vuonna 1934 Turun ruotsalaisesta lyseosta. Hänen lapsuutensa ja kouluvuosiensa ympäristö oli pelkästään ruotsinkielinen. Suomen kieltä hän alkoi opiskella Turun Yliopistossa siitä harmista, että ylioppilastodistukseen tuli suomen arvosanaksi vain cum laude approbatur, kun kaikissa muissa aineissa oli laudatur. Vasta tässä vaiheessa hän opetteli puhe-suomea.

Kun Göran Karlsson kutsuttiin helmikuussa 1940 asevelvolliseksi, kandidaatin-tutkinnosta oli jäljellä enää lopputentti, jonka hän sitten opiskelulomalla 1943 suoritti.

Hänen pääaineenaan oli suomen kieli ja sen sukukielet, sivuaineina germaaninen filologia, suomalainen ja vertaileva kansanrunoudentutkimus sekä filosofia. Vuonna 1956 hän suoritti vielä laudaturin pohjoismaisessa filologiassa (Åbo Akademissa), kun tohtoroitumiseen tarvittiin kaksi laudaturia.

Sodasta palattuaan syksyllä 1944 Karlsson meni ruotsalaiseen normaalilyseoon auskultoimaan ja opetti siinä ohessa kevätlukukaudella iltakursseilla suomea ja saksaa sotilasylioppilaskirjoituksiin valmennettaville kotiutetuille sotilaille. Syksystä 1945 hän hoiti Åbo Akademin kauppa-
korkeakoulun suomen kielen ja suomen kauppakirjeenvaihdon lehtoraattia ensin virkaa toimittavana ja vuodesta 1952 vaki-

naisena. Virkaan vaadittavaa kaupallista työkokemusta hän hankki kesällä 1947 ulkomaankirjeenvaihtajana Huhtamäki-yhtymässä.

Åbo Akademin humanistisessa tiedekunnassa oli ollut jo vuodesta 1920 suomen kielen opettajan virka, »lärartjänsten i finska språket». Kanslerin allekirjoittamassa virkasäännössä sanotaan, että viran puitteissa oli opetettava suomen kielen suullisesta ja kirjallisesta käytöstä sellaisia tietoja, joita käytännön elämässä tarvitaan. Viran (tai oikeastaan toimen) viikkotuntimäärä oli kuusi ja ajoittain vähemmänkin, niin että kyseessä oli sivutoimi. Humanistinen tiedekunta esitti vuonna 1944 kielenopetuksen kehittämissuunnitelman, jossa sanottiin, että »opettajanvirkojen» haltijoiden tulisi käyttää merkittävä osa ajastaan opintoihin ja tutkimukseen. Tätä periaatetta silmällä pitäen Göran Karlsson määrättiin suomen kielen opettajaksi. Hänen opetusvelvollisuutensa oli nyt kahdeksan viikkotuntia. Osa opetuksesta kuului teologiseen tiedekuntaan, ja humanistisen tiedekunnan opetukseen kuuluvilla kursseilla oli oppilaita muistakin tiedekunnista. Karlsson piti tämän viran puitteissa kielioppi-, käänös- ja keskusteluharjoituksia, ja aika ajoin harrastettiin myös kaunokirjallisuuden ja Kalevalan lukua. Tässä vaiheessa Karlssonilla oli siis kaksi virkaa, päävirkana edelleenkin Hankenin lehtoraatti.

Vuorineuvos ja rouva Anders Kramer lahjoittivat vuonna 1942 Åbo Akademin säätiölle varat (»Sally och Anders Kramers donationsfond»), jotka lahjoituskirjan mukaan oli määrä pääasiallisesti käyttää vaki-naisen suomen kielen ja kirjallisuuden professuurin perustamiseen ja ylläpitoon. Lahjoitukseen liittyi sellainen lisäehto, että professorin tuli olla suomenruotsalainen, »tillhörande vår svenska stam», tai ellei tällaista sopivaa ja pätevää ollut saatavilla, kyseen tuli myös samalla tavalla pätevä ja so-

piva riikinruotsalainen, tanskalainen tai norjalainen. Tuolloin ei ollut tällaiset syntyperäehdot täyttävää fennistiä, jolla olisi ollut professorin tieteellinen pätevyys, ja virkaa ei vielä perustettukaan.

Göran Karlsson oli saanut vuonna 1939 valmiiksi 278-sivuisen laudaturtyön *Numerusten käytöstä itämerensuomalaisissa kielissä*, jota työn ohjaajan, Turun Yliopiston silloisen professorin Paavo Ravilan mielestä oli syytä jatkaa väitöskirjaksi. Aiheesta tulikin Karlssonin keskeinen tutkimuskohde. Hän kävi 1950-luvun puolivälissä lisen-siaattiseminaarin Turun Yliopistossa, jossa hänen oli tarkoitus väitelläkin, mutta tohtoroituminen järjestyi kuitenkin joustavammin Helsingissä. Väitöskirja *Suomen kielen nukuksissa ja hereillä -tyyppiset paikallisia-adverbit* ilmestyi vuonna 1957, ja sen lisäksi hän käsitteli vuosina 1957–1971 toistakymmentä erilaista suomen numeruskysymystä. Väitöskirja on morfologis-semanttinen tutkimus, jossa keskeisenä tavoitteena on selvittää tarkasteltavana olevien adverbityyppien monikollisuuden loogisia perusteita.

Vuonna 1958 Karlsson nimitettiin dosentiksi Åbo Akademihin ja vuonna 1963 Helsingin ruotsalaiseen kauppakorkeakouluun. Syyslukukauden 1961 hän toimi suomen kielen dosenttina Tukholman yliopistossa. Sally ja Anders Kramerin lahjoitusprofessuuri perustettiin vuonna 1958, ja näin sai alkunsa Åbo Akademin oppiaine *finska språket och litteraturen*. Vastaperustettua alkavan aineen professuuria määrättiin hoitamaan Karlsson. Aluksi hänen palkkansa koostui Kramerin puolisoiden rahan-ton riittämättömistä varoista, dosentuurin ja opetusvelvollisuudeltaan kevennetyn »opettajanviran» määrärahasta ja kauppakorkeakoulun lehtorinpalkasta. Karlsson oli siis yhtäaikaa professori, dosentti, opettaja ja lehtori, eikä tällaisen työtaakan alta paljoo pystynyt pätevoitymään ordinariukseksi.

Göran Karlssonilla oli monestikin särkeä tehdä drastisia ratkaisuja. Päästäkseen tutkimustyöhön hän anoi vapautusta opetussumastaan, uhkasi siis lähteä talosta. Humanistinen tiedekunta puolsikin anomusta, mutta konsistori päätti järjestää virkavapauden kauppakorkeakoulun lehtoraatista, niin että Karlssonille jäi opetusta vain vastaperustetussa oppiaineessa, johon lisäksi saatiin syksystä 1959 tuntiopettaja pitämään alkeiskursseja ja käännösharjoituksia. Oppilaita oli jo runsaat neljäkymmentä, osa laudaturvaiheessa. Nyt Karlsson ehti syventyä tutkimukseenkin. Väitöskirjan jälkeen hän julkaisi kuudessa vuodessa kymmenen tieteellistä artikkelia ja monografian *Äldre genuina ord och låneelement i nufinsk penning-, bank-, betalnings- och kreditterminologi* (1964). Tämä ilmeisesti kauppakorkeakoulun lehtorinviran inspiroima monografia edustaa suomen kirjakielen historiasta suhteellisen vähän tutkittua aluetta, sanastontutkimusta. Liike-elämän ja jokapäiväisen ostamisen ja myymisen termien esiintymät ja samojen käsitteiden muut aikoinaan käytetyt termit Karlsson on selvittänyt juurta jaksain. Samaan aihepiiriin kuuluu myös myöhempi artikkeli »Pääoma» (Skriftserie utg. av Handelshögskolan vid Åbo Akademi, 1977).

Kun ruotsinkielisistä kilpailijoista ei ollut tietoa, virkaa ei julistettu haettavaksi vaan Göran Karlsson kutsuttiin virkaan vuonna 1964. Näinä vuosina hän kehitti määrätietoisesti yhden miehen oppituolista täyden yliopistollisen ainelaitoksen. Tehtävä ei ollut aivan helppo eikä sujunut ilman konflikteja, sillä jo tiedekunnassa virkojen saanti oli monille muillekin aineille elintärkeää. Karlsson sai aineeseensa lehtoraatin vuonna 1965 ja täyden assistentuurin vuonna 1970 vielä kutakuinkin ongelmitta, mutta lehtoraatin ajo apulaisprofessorin viraksi vuonna 1971 näytti humanistisessa tiedekunnassa ylittävän sietokynnyksen. Näin

oli valmiina konfrontaatio, jota juurikaan liioittelematta voi sanoa lihavaksi riidaksi. Kun Karlsson lähti tavoittelemaan uutta lehtoraattia, jollaista ilman ei yliopistollisen kielen laitos voi toimia, oli vastassa paksu seinä. Virka pantiin tiedekunnan preferenssilistassa aina niin alas, ettei sen saamiseen voinut olla mitään mahdollisuutta, ja joskus se pudotettiin kokonaan listan ulkopuolellekin. Karlsson vetosi ennen kaikkea laitoksen valtakunnalliseen tehtävään kasvattaa suomen opettajat ruotsinkielisiin kouluihin. Sitten hän otti ohjat omiin käsiinsä ja laati perustellun kirjelmän opetusministeriöön, joka palautti virkaehdotuksen Akademille. Tuloksena oli, että valtion budjettiin 1978 ehdotettiin suomen tuntiopetuksen muuttamista lehtoraatiksi, mutta maan hallitus vaihtui ja uusi opetusministeri, joka oli ruotsalaisesta kansanpuolueesta, pyyhki ehdotuksen pois budjetista. Karlsson jatkoi taisteluaan, ja hänen yhteytensä opetusministeriöön tuotti lopulta tuloksen: lehtoraatti toteutui vuoden 1981 alusta.

Kun Karlssonille valitti, että tiedekunnan kokouksen tähden menee aina koko päivä piloille, hän vastasi kärsivänsä mielihahasta aina kokousta edeltävän päivän, kokouspäivän ja seuraavan päivän.

Karlsson oli hyvin leimallisesti hillitty ja sydämellinen vanhan koulukunnan herrasmies, mutta tarvittaessa hän osoitti myös kipakkaa temperamenttia ja leppyi aina samalta seisomalta.

Paavo Ravila aikoinaan sanoi, että Göran Karlssonille on tutkijana etua siitä, ettei hänen äidinkielenä ole suomi. Karlsson itse sanoikin katsovansa suomea ruotsalaisin silmin, ja siksi hänen tutkijantyössään oli eräänlainen sisäinen kontrastiivinen ote, mikä paikka paikoin tuli eksplisiittisestikin esille. Hän oli joutunut opettelemaan kielen sääntö säännöltä. Hänen silmäänsä osui herkästi se, että preskriptiiviset säännöt perustuvat tavallisesti yhteen kielimuotoon, ▷

mutta eivät ota huomioon todellista kieli-
muodon sisäistä tai kielimuotojen välistä
variaatiota. Nimenomaan hänen syntaktis-
semanttiset tutkimuksensa perustuivat kerta
toisensa jälkeen siihen, että hyväksikin kat-
sottavat kirjoittajat saattavat poiketa kieli-
oppikirjoihin painetuista säännöistä.

Noihin aikoihin merkittävimmät suo-
malaiset syntaksin ja lausesemantiikan tut-
kimusten prototyypit olivat joko yleisen
kielitieteen piiriin laskettuja jotenkin gene-
rativistisia töitä, joissa tavoiteltiin notaatio-
sidonnaisia universaalien tapaisia sääntöjä
suppean aineiston varassa, tai perinteisiksi
leimattuja empirisiä töitä, joissa havainnoi-
ttiin suhteellisen laajan aineiston pohjalta
todellista kielenkäyttöä. Göran Karlsson oli
perinteisen kieliopin miehiä. Hän ei lähte-
nyt mukaan niihin pääasiallisesti englannin
kielen tarkasteluun perustuviin modernei-
hin suuntiin, jotka 1960-luvun lopulta al-
kaen ovat olleet myös fennistiikan muotia
ja joissa notaatio on keskeisempi huolen-
aihe kuin se, miksi puhuja valitsee minkin
ilmauksen. Hän ei edes kuorruttanut tutki-
muksiaan ulkomaisilla lingvistisillä uu-
tuuksilla ja sai siitä osakseen joidenkin
modernistien ylenkatsetta.

Karlssonin keskeisenä tarkoituksena oli
osoittaa kanonisten sääntöjen vaikutusala-
sta, että yleistävän näköisiksi muotoillut
säännöt koskevatkin vain semanttisesti ra-
jattuja määrätapauksia. Hyvänä esimerkki-
nä on artikkeli »Parillisia esineitä ilmaise-
vien sanojen numerussyntaksi» (1958). Hän
lähtee perinteisestä preskriptiosta, jonka
mukaan yksikköä käytetään pareittaisten
ruumiinosien nimityksistä, kun on puhe
niiden pukimista (*saappaat jalassa*), ja
osoittaa yksikön rajoittuvan vain sanojen
jalka ja *käsi* adverbistuneeksi tulkittavaan
käyttöön. Hän osoittaa vielä, että silloinkin
rinnalla voidaan käyttää monikollista para-
fraasia ja että yksikkö ei käy esimerkiksi
attribuutin tai monikollisen pronominin

korrelaattina. Lauri Postin juhlaikirjan artik-
kelissa (SUST 145, 1968) vasta hän tuo
esille, Saarimaata kritikoiden, yhtä tarkoit-
tavan mutta muodoltaan monikollisten ni-
mien yhteydessä esiintyvän näennäisen in-
kongruenssin (*Yhdysvallat on valmis osal-
listumaan; eilinen Hämeen Sanomat*), ja
artikkelissa »Kardinaalilukusanaa edeltä-
vän attribuutin numeruksesta» (Sananjalka
1971) hän osoittaa, miten kielenkäyttö ei
aina vastaa kirjoitettuja sääntöjä. Virittäjä-
sä 1979 hän esittää, miten *sitä* predikaatiivi-
na kielletään kategorisesti ellei se ole substi-
tuoitavissa yksikön partitiivissa olevalla
substantiivilla. Vielä viimeisessä monogra-
fiassaan *Suomen kielen tavan adessiivi*
(Suomi 178, 1995) hän tarkistuttaa suomen
preskriptiivisiä sääntöjä.

Yksi Karlssonin osoittama muodollis-
semanttinen kategoria on *likimääräisyyden*
monikko (artikkeli »Suomen kielen monik-
ko likimääräisyyden ilmaisukeinona»
1959).

Vuonna 1960 Karlsson kokosi nume-
rusartikkeleistaan Tietolippaan (*Numerus-
tutkielmia*), ja kiinnostus numeruskysy-
myksiin vei hänet 1950-luvun lopulla al-
kaneeseen ja 1960-luvulla jatkuneeseen ek-
sistentiaalilausekeskusteluun, johon hän an-
toi merkittävän panoksen. Karlsson yhtyi
keskusteluun vuonna 1962 artikkelillaan
»Über den Numerus des finnischen Prä-
dikats in Existentialsätzen mit pluralischem
Nominativsubjekt» (SUST 125). Erityisen
olennainen lisä keskusteluun oli artikkeli
»Suomen kielen subjekti- ja predikaattiky-
symyksiä» (Virittäjä 1963), jossa Karlsson
täsmentää, ettei eksistentiaalilauseen ehto-
ja määritettäessä ole totuttuun tapaan pu-
huttava predikaatilla ilmaistun toiminnan
epäaktiivisuudesta vaan siihen sisältyvästä
olemisaineksesta eikä predikaatin leksi-
kaalisesta intransitiivivariantista vaan ob-
jektittomasta käytöstä (niin kuin *Suomalai-
sia opiskeli Pariisissa*).

Yksi Karlssonin käsittelemä asia on objektin sija, ensin Åbo Akademin actassa *Objektets kasus i nufinskt normalspråk i nekande eller därmed jämförbar sats* (1957). Paavo Siron juhlikirjan artikkelissa »Finiittiverbittömän I tai III infinitiivin akkusatiiviobjekti» (*Acta Universitatis Tamperensis A 26*, 1969) ja sitä täydentävässä Virittäjän artikkelissa »Irrallisen infinitiivin akkusatiiviobjekti» (1979) hän osoittaa taas vallitsevan preskriptiivisen säännön vaillinaisuuden.

Oppihistoriaa käsitteenmuodostuksen kannalta Karlsson tarkastelee terävästi artikkeleissa »Akkusatiivi suomen kieliopin terminä» (Virittäjä 1966) ja »Totaalisuus ja partiaalisyys suomen lauseopin käsitteinä ja termeinä» (Eeva Kangasmaa-Minnin juhlikirja, TYSYKL 1979).

Göran Karlsson oli ehkä parhaimmillaan syntaksin tutkijana, vaikka hänen kaksi ensimmäistä monografiaansa ovat lähinnä sanastontutkimusta. Pariin otteeseen hän otti tutkittavakseen myös morfologisia kysymyksiä, ensin supistumaverbien tunnuksen itse asiassa morfofonologian kannalta (»Pari huomiota suomen muoto-opin alalta», *Sananjalka 1960*; samassa on *k : v* -astevaihtelun käsittely) ja sitten »Kolmi- ja useampitavuisten nominivartaloiden loppu-A:n edustuminen monikon i:n edellä» (*Osmo Ikolan juhlikirja, TYSYKL 1978*).

Kahden ehdottoman julkisen elämäntyön, Åbo Akademin suomen kielen laitoksen rakentamisen ja tiedemiehen uran lisäksi Göran Karlssonilla on ollut vielä kolmaskin elämäntyö, josta hän on ehkä laajimmin tunnettu. Se on kolmiosainen »Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja» (1982–1987).

Alkuaan oli tarkoitus tehdä uusi perusteellisesti parannettu laitos Cannelinin sanakirjasta, ja tähän hankkeeseen Karlsson ilmoitti olevansa valmis, kun sitä kysyttiin häneltä 1960-luvulla. Osoittautui kuitenkin,

että vanhaa ei kannattanut korjata vaan oli tehtävä uusi. Tämän hankkeen päätoimittajaksi tuli Göran Karlsson, ja hänen apunaan oli kaikkiaan kahdeksan toimittajaa. Tästä hankkeesta valmistui 25 vuoden aikana maailman laajin kaksikielinen sanakirja.

Göran Karlsson oli loppuun asti tiedemies. Uuden monografian hän julkaisi 77-vuotiaana, ja vielä aivan viimeisinä elinvuosinaan hän kirjoitti *vapaa-*, *köyhä-* ja *rikas-*loppuisista adjektiiveista artikkelia, jota hän ei kuitenkaan ehtinyt eikä jaksanut enää saada valmiiksi. Häneltä jäi monta laatikollista poimittua käsittelemätöntä aineistoa, mutta hän oli kuitenkin ehtinyt antaa merkittävän ja hyvin pysyvän panoksen suomen kielen tutkimukseen. ■

MAUNO KOSKI
Toistalontie 1 A 3
20320 Turku